

γει δέντο τόπου καὶ χρόνου, καὶ νοερῶς μὲν δυνάμεθα νὰ
συλλάβομεν τόπου κενὸν καὶ χρόνον κενὸν, ἀλλ' ὑπόστασιν
ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἐκτὸς τόπου καὶ χρόνου ἀδύνα-
τον νὰ συλλάβωμεν· ἂμα τι ὑφίσταται, ὑφίσταται που
καὶ ποτεῖς ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος εἶναι λογικοὶ καὶ πραγ-
ματικοὶ δροὶ πάσης ὑπάρξεως, ἄρχ δυνάμει προηγούνταις
πάντος ὑπάρχοντος. Άλλα καθὼς η μορφὴ καὶ η σχέσις
ἀνάγνωνται εἰς τὴν ὑπόστασιν, οἵτις, ὡς εἴδομεν, μόνη εἶναι
κυρίως λογικὸν στοιχεῖον, ἀνάγνεται ὅρα καὶ η ὑπόστασις εἰς
τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον; Βεβαίως δχι. 'Η ὑπόστασις δὲν
ἀποζήσει ἐκ τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, ὡς η μορφὴ ἐκ
τῆς ὑποστάσεως· ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος δὲν γεννῶσι τὰς
ἐν αὐτοῖς ὑποστάσεις, ἀλλ', ὡς εἴπομεν πρὸ μικροῦ, εἶναι
λογικοὶ καὶ πραγματικοὶ δροὶ αὐτῶν, ὥστε οὗτε η ὑπόστα-
σις ἀνάγνεται εἰς τὰ δύο ταῦτα περιέχοντα η ἐνδεχόμενα, ὡς
ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, οὗτα ταῦτα εἰς ἐκείνην. 'Η δὲ ἀποκλειστι-
κῶς λογικὴ φύσις τῶν δύο τούτων ἐννοιῶν εἶναι πασιδηλος,
καὶ ἐξ αὐτῶν μάλιστα ἐπορίσθηκεν μίαν τῶν ἀποδείξεων, δις
ὑπάρχουσιν ἐν ἡμῖν λογικὰ στοιχεῖα ἐκ τῶν προτέρων. Μετα-
ξὺ δὲ αὐτῶν τούτων τῶν δύο ἐννοιῶν ὑπάρχει προτεραιό-
της; Όχι βεβαίως, διότι ἀμαρτία ὑπάρχει τόπος, οὐ ἔστι δυνατό-
της ἀποίρου ἐκτάσεως, ὑπάρχει χρόνος, οὐ ἔστι δυνατότης ἀ-
ποίρου διαρκείας, καὶ τὸ διάπαλιν, οὐδὲ βλέπομεν τένι τρόπῳ
Οὐδὲ γέδυνάμεθα νὰ συλλάβωμεν τὸ διν χωρὶς τοῦ ἄλλου, καὶ
διὰ τοῦτο οἱ δύο οὗτοι δροὶ συνεκφέρονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖ-
στον, καὶ οἷονει δύο ἵστα καὶ ταυτούσια ποσά συμμετροῦν-
ται ἀλλήλοις, ὥστε η ἐν τόπῳ κίνησις χρησιμεύει ὡς μέτρον
τοῦ χρόνου, καὶ πρὸς δήλωσιν τῆς ἀποστάσεως λαμβάνεται ὁ
πρὸς διέλευσιν αὐτῆς ἀναγκαῖος χρόνος. Εἶναι δὲ δύο ἵστα πο-
σά οὐχὶ διέρτι ἔχουσι τὸ αὐτὸ μέτρον, ἀλλὰ διέρτι ἀμφότε-
ρα εἶναι ἀπαρχ. Πῶς δὲ δύο ἀπειροκ δύνανται νὰ ὑπάρχωσι;

νοοῦμεν ἀμα σκεφθόμεν, δτι ἐκάτερον εἰς ἄλλην ὑπάγεται κατηγορίαν, τὸ μὲν εἶναι ἀπειρον κατ' ἔκτασιν, τὸ δὲ κατὰ διάρκειαν. Εἰν δὲ αἱ δύο αὕται κατηγορίαι καὶ, εἴτως εἰπεῖν, δψεις τοῦ ἀπέρου ὑποθέτουσι τὸ κατὰ πᾶσαν ἔννοιαν καὶ ὑπὸ πᾶσαν δψιν καὶ κατηγορίαν ἀπειρον, καὶ εἰς αὐτὸ ἀνάγονται, τοῦτο εἶναι Σητηρά, δπερ θέλομεν ἀπαντήσαι καὶ προσπαθῆσαι νὰ λέσωμεν βραδίτερον. Εὔχομεν ἐν τοσούτῳ τὴν ὑπόστασιν ἀπείρῳ τόπῳ καὶ χρόνῳ παράγουσαν τὴν ἰδίαν μορφὴν.

Ἄλλ' ἐὰν τὴν ὑπόστασις παράγει τὴν ἰδίαν μορφὴν καὶ εἶναι δ λόγος αὐτῆς, ἀμα εἶναι καὶ τὸ αἴτιον αὐτῆς; καὶ πρέπει νὰ εἰπωμεν, δτι τὸ ποιητικὸν αἴτιον ἀνάγεται εἰς τὴν ὑπόστασιν, καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος δὲν εἶναι εἰ μὴ τὴν ὑπόστασιν, τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπὸ στάσεως τὸ principle de substance, ὡς λέγουσιν οἱ ἐν Γαλλίᾳ πνευματισταί; Καθ' ἡμᾶς τὸ αἴτιον δὲν εἶναι τὴν ὑπόστασιν, εἶναι ἀνώτερον καὶ πρότερον τῆς ὑποστάσεως. Ότε λέγομεν, δτι τὴν ὑπόστασις παράγει τὴν μορφὴν, τὴν δύναμις τὴν ἐνέργειαν, δπερ εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ, ἔχομεν δὲ τὴν δψιν σχετικὴν τυνα αἰτι δτητα, καὶ ἐπειδὴ ὑπόστασις εἶναι πολλαῖ, καὶ μορφαὶ ἀναρίθμητοι, καὶ ἀδυνατοῦμεν ν' ἀναγάγωμεν πάσας αὐτὰς εἰς μίαν μόνην, διότι τὸ ἀπαγορεύει πρὸ παντὸς ἄλλου τὴν συνείδησις τῆς ἡμινέρας ταυτότητος ἀποκλείουσα ἀπολύτως καὶ ἀπ' ἀρχῆς πᾶσαν συνταύτησιν τοῦ ἡμιτέρου δντος μετὰ τῶν ἄλλων, ἔπειται δτι λέγοντες δτι τὴν ὑπόστασις παράγει τὴν μορφὴν, δὲν ἐκδηλοῦμεν εἰμὴ σχετικά, μερικά καὶ δευτερεύοντα αἴτια, ἀλλ' οὐχὶ τὸ αἴτιον πρῶτον, δ ἀπαιτεῖ τὴν καθολικὴν καὶ ἀπόλυτος ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος καὶ, δπερ ἐὰν δὲν εἶναι πρῶτον, ἀλλὰς αἰτιον οὐδὲ δστερ, ὡς ἔλεγεν ὁ Ἀριστοτέλης (Μεταφ. ιά). Τὴν ἔννοιαν τοῦ αἰτίου δυνατὸν νὰ εὑρωμεν ἐν ἡμῖν διὰ τῆς ἐσωτερικῆς παρατηρήσιως, καὶ κατὰ λογικὴν ἀνάγκην, ἐν τοις ἄλλοις οὖσιν,

ἄλλὰ τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος, διὰ δηλαδὴ πᾶν τὸ ὑπάρχον, πᾶσα ὑπόστασις, πᾶσα μορφὴ ἔχει αἵτιον ἢ οὐ παράγεται εἰς τὸ εἶναι, τὴν ἀρχὴν ταῦτην ἐπιβάλλει ὁ λόγος. Άντι λοιπὸν ν' ἀναγάγωμεν τὸ αἴτιον εἰς τὴν ὑπόστασιν, ταύτην διείλορμεν ν' ἀναγάγωμεν εἰς ἐκεῖνο, καὶ τὸ αἴτιον ν' ἀναγνωρίσωμεν ὡς λογικὸν στοιχεῖον ἀνώτερον τῆς ὑπόστασεως.

Τὸ αἴτιον εἶναι ἐπίστις ἀνώτερον τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου. Γινώσκουσιν οἱ εἰδήμονες πόσα πράγματα παρέσχον εἰς τοὺς φύλοσόφους, αἱ δύο αὖται ἔγνοιαι τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου· καὶ τινες μὲν τυφλώττοντες πρὸς τὰ φαεινότερα φαίνομενα τοῦ πνεύματος μπορθίπτουσι τὸ ἀπειρον τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν, καὶ τὸν μὲν τόπον ἀνάγοντες εἰς τὴν ἔκτασιν, τὸν δὲ χρόνον εἰς τὴν διαδοχὴν, ἄλλοι δὲ θεωροῦσιν αὐτὰς ὡς ὑποκειμενικοὺς μόνον τόπους οὐδὲμίκιν ἔχοντας ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα, καὶ ἄλλοι ταυτίζουσι τὰ δύο ταῦτα ἀπειρά μὲ τὸ ἀπειρον τοῦ Θεοῦ. Προκειμένου περὶ ἐννοιῶν, ἃς ἢ δὲ ἀνάγκης συλλογιζόμεν, ή μόνη μέθοδος, ήν δυνάμεθα νὰ ἐφαρμόσωμεν εἰς αὐτὰς εἶναι ή ἀνάλυσις· οὔτε νὰ παραβάλωμεν δυνάμεθα αὐτὰς πρὸς τὰ ἀντικείμενα πρὸς ἃ ἀντιστοιχοῦσιν, οὔτε νὰ ἐπεληθεύσωμεν διὰ τῆς πείρας. Λί δύο αὖται ἔγνοιαι ἐνυπάρχουσι συνεπτυγμέναι καὶ οὕτως εἰπεῖν δυνάμεις ἐν οἴφδηποτε πνεύματι, διότι καὶ δὲ πλούσιος ἀνθρώπος ἐρωτώμενος, ἐὰν ἀφαιρουμεῖντον τῶν σωμάτων μένει ὁ τόπος θν πληρῶσι· καὶ καταργουμένης τῆς διαδοχῆς τῶν γεγονότων μένει δὲ χρόνος ἐν τῷ τελεῖται, καὶ ἐὰν ἐπέκεινα δρισμένου τινὸς τόπου καὶ χρόνου ὑπάρχει ἔτερος καὶ πάλιν ἐτερος; ἐπ' ἀπειρον, θέλει ἀπαντήσαι καταρχικῶς. Οἱ δὲ φιλόσοφος, δοτις γεγυμναπμένος ὅν εἰς τὴν εκέψιν καθαρωτέραν ἔχει τὴν συνείδησιν τῶν ἐν αὐτῷ καὶ ἀκριβέστερον διακρίνει αὐτὰ καὶ σαφέστερον καὶ συντομότερον δρίζει, ἐὰν ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν εἰς τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον θέλει ἀναγνωρίσαι διὰ τὰ ἀντικείμενα

τῶν δύο τούτων ἐννοιῶν εἶναι φόσαι ἀνεπίδεκτα ὄριαν, οἱ δοτὲ φόσαι δάπειροι, οὐδὲ θέλει μαφίζειν περὶ τῆς ἔκτος ἡμέραν ὑπάρξεως αὐτῶν, διότι ἀμφὶ ὑπάρχει τι ἀντικειμενικῶς ή ὑποκειμενικῶς ὁ λόγος σύμφωνος πρὸς τὴν πειραν μᾶς ὑποχρεοῖ νὰ πιστεύσωμεν, διὸ ὑπάρχει ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ, δοτε πλὴν τοῦ ἀποκλειστικοῦ ἴδαινισμοῦ, δοτικά πάντα τὰ ἔκτος ἡμέραν ἀνάγει εἰς τὸ ἔγώ, πᾶσα ἄλλη φιλοσοφία εἴτε ἐν γνώσει, εἴτε ἐν ἀγνοίᾳ, εἴτε φρεσκώς, εἴτε ὑπονοουμένως παραδέχεται τὴν ὑπάρξιν τῶν δύο τούτων ἐνδεχομένων τῶν δυτῶν. Άμα δὲ παραδέχεται τὴν ὑπάρξιν, παραδέχεται διὸ αὐτὸ τοῦτο καὶ τὸ ἀπειρον αὐτῶν. Ἀλλὰ τὸ ἀπειρον τοῦτο τι εἶναι; εἶναι αὐθίπαρκτον, εἶναι αἴτιον πρῶτον, ή εἶναι ἀπλοῦς ὅρος, καὶ τρόπου τινὰ προετοιμασία πρὸς ὑποδοχὴν παντὸς τοῦ ἐρχομένου εἰς τὸ εἶναι; Φανερὸν δτι δὲν εἶναι αἴτιον πρῶτον, διότι οὐδὲν ποιεῖ, καὶ σχετικῶς πρὸς τὰ ἄλλα στοιχεῖα τῆς γνώσεως καὶ τῆς ὑπάρξεως ἔχει θέσιν ὑποδειστέραν, καὶ ἀφοῦ δὲν εἶναι αἴτιον πρῶτον δὲν εἶναι αὐθίπαρκτον. Άρα ὑποθέτει καὶ ἀπαιτεῖ αἴτιον ἀγώτερον, οὖ ἀνευ δὲν θὰ ὑπῆρχε τὸ ἀπειρον τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, ἀπαιτεῖ αἴτιον ἀπειρον. Καὶ τῷ διητικοῖς τι ἀνάγονται ἐπὶ τέλους ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος; Εἰς τινὰ ἀπειρον δυνατότητα ἔκτάσεως καὶ διαρκείας. Ότε λέγομεν, δτι ὁ τόπος εἶναι ἀπειρος ἐννοοῦμεν δτι ἐπέκεινα πάσης ἔκτάσεως ὑπάρχει τόπος, δοτικά ἥδηνάτο νὰ πληρωθῇ ἐπ' ἀπειρον, καθὼς ἐπὶ χρόνου ἐπέκεινα πάσης διαρκείας ὑπάρχει χρόνος δυνάμενος νὰ πληρωθῇ ἐπ' ἀπειρον. Αἱ δύο αὐται δυνατότητες ἀπειροις ὑποθέτοισιν δν πραγματικός ἀπειρον, διότι πᾶν δυνατὸν ὑποθέτει πραγματικόν τι ἔχον τὴν δύναμιν ἐξ ής ή δυνατότης (4). Άρα τὸ αὐτὸ αἴτιον ἐξ οὖ ή ὑπόστασις εἶναι καὶ τὸ ἐξ οὖ ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος. Τὸ ἀπειρον τοῦ αἴτιου τούτου οὖ μόνον καθιστᾷ δυνατήν τὴν ὑπάρξιν τῶν ὑποστάσιοι καὶ τῶν ἐκ τούτων μορφῶν, ἀλλὰ θέτει καὶ τοὺς ἀναγ-

καίσους τῆς ὑπόρεξεως ταύτης, τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν τὰ δύο ταῦτα ἀπειρά διδεχόμενα τῶν ζυγών φαίνονται αὐθίνπαρκτα, καὶ ἐπειδὴ τοῦτο προσθέλλει τὸν λόγον μὴ δυνάμενον νὰ παραδεχθῇ δύο ἀπειρά αὐθίνπαρκτα καὶ συνυπέργοντα, ἀν καὶ εἰσένοντα εἰς ἄλλην καὶ ἐν δλῳ καὶ ἐν ἐκάστῳ τῶν μορίων ἀντῶν, δι Κάντιος ἔθεωρησεν αὐτὰς ὡς ἀπλῶς ὑποκειμενικοὺς τύπους τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς συνειδήσεως. Εάν δὲ προβλέψει μέχρι τέλους τῆς ἀναλύσεως τῶν δύο τούτων λογικῶν στοιχείων, εὑρίσκομεν δτι δὲν εἶναι εἴμην πρῶται δψεις καὶ οἶνον εἰκόνες αὐτοῦ τοῦ ἀπείρου ἐντος, εἰς δὲπτὸ τέλους ἀνάγονται, καὶ δὲξ ἀνάγκης ὑποθέτουσι, διότι τὸ ἀπειρον δν δὲν εἶναι ἀπειρον, εὰν δὲν ἔχῃ τὴν δυνατότητα τοῦ ὅπημουργεῖν ἐπ' ἀπαρον κατ' ἔκτασιν καὶ κατὰ διάρκειαν, καὶ διπλῇ αἵτη δυνατότης εἶναι δι οὐσία τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου. Ακατάληπτος εἶναι βεβαιώς δι γνωτέρως σχέσις τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου πρὸς τὸ ἀπειρον δν, διότι τοῦτο νοεῖται, ἀλλὰ δὲν καταληξεῖνεται, καὶ δι γνωμονος φύσις αὐτοῦ εἶναι μυστήριον. Ἀλλὰ μυστηριώδεις δὲν εἶναι αἱ ἐξ αὐτοῦ ἀπορρέεσσαι δύο δινοιαι περὶ ὧν πρόκειται, ἀπ' ἐνκυτίαις εἶναι σαφέσταται καὶ βεβαιώταται, δι πάντα τὰ στοιχεῖα τοῦ λόγου, καὶ ἐπ' αὐτῶν στηρίζεται τὸ σαφέστερον καὶ βεβαιώτερὸν μέρος τῆς ἐπιστήμης.— Ή μορφὴ λοιπὸν, δι σχέσις, δι πόστασις, δ τόπος καὶ δ χρόνος ὑπάγονται ἵεραρχικῶς εἰς τὸ αἴτιον, δ ἐστιν, εἰς ἐκεῖνο τὸ λογικῶν στοιχείων τὸ διποίον ὄντομάζουμεν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος. Ἀλλὰ περὶ ταύτην καὶ ἐτέρας δύο ἀνεγγνωρίσαμεν, τὴν τῆς ταυτότητος καὶ τὴν τῆς τελεότητος καὶ πρέπει τώρα νὰ ζητήσωμεν ἐλὰν καὶ διοίσιν σχέσιν ἔχουσι πρὸς αὐτήν.

Λις ἀρχίσωμεν ἀπὸ τῆς τελευταίας. Δυνάμει τῆς ἀρχῆς αἴτιας πιστεύομεν, δτι πᾶν τὸ ὑπάρχον πρός τι τέλος ὑπάρχει. Καὶ τὴν ἀρχὴν ταύτην ἀρνοῦνται τινὲς τῶν φιλοσόφων καὶ ίδιως οἱ

μνάγοντες πᾶσαν τὴν ἐπιστήμην εἰς μόνην τὴν ἔξαρτεωσιν τῶν φαινομένων καὶ τῆς σταθερᾶς; αὐτῶν διαδοχῆς γνωστὸν δὲ δτὶ κατὰ Βάκων ς ἀρχὴν τῆν, ὡς αἱ τῷ Θεῷ ἀφιερούμεναι παρθένοι, εἶναι ἄγονοι. Ἀλλ᾽ ἀπεδείχθη ἐσχάτως, δτὶ τοσοῦτον εἶναι γόνιμος, μάτις ἀπὸ αὐτῆς ἔγεννητη διὰ τῆς μακετικῆς τοῦ Σωκράτους ἀπασκή φιλοσοφία (5), διάσημος δὲ καθηγητὴς τῶν ἡμερῶν μας, δ.κ. P. Janet, διδάκτορος σειρὰν μαθημάτων ἀφιέρωσεν εἰς τὴν μελέτην τῆς ἀρχῆς ταύτης, καὶ δὲν θέτο δύσκολον γέγονον ἀποδεῖξωμεν δτὶ εἰς τὴν πίστιν πρὸς τὴν ἀρχὴν ταῦτην ἀφείλομεν τινας τῶν πολυτιμοτέρων ἀνακαλύψεων τῆς περὶ τὴν φύσιν ἐπιστήμης. Η ζήτησις τοῦ τέλους τῶν δυντῶν, τοῦ σκοποῦ τῆς δημιουργίας, τοῦ προορισμοῦ τῆς ἀνθρώπετητος καὶ τῆς φύσεως εἶναι τῷ δυντὶ ἡ ἐπιμονοτέρα καὶ εὐγενεστέρα προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου πνεύματος, καὶ ἀποδεικνύει τὴν πίστιν, δτὶ τέλος ὑπάρχει. Ἀλλὰ τὸ τελικὸν αἴτιον εἶναι ἀγώριστον τοῦ ποιητικοῦ; διότι τέλος τοῦ δυντος σημαίνει σκοπὸν προμελετηθέντα δπὸ τοῦ ποιήσαντος τὸ δν· οἱ δύο οὖτοι δροι εἶναι συσχετικοί, καὶ διὰ τοῦτο ἀμφότεροι λέγονται αἴτια· διὰ τοῦτο ἀφ' οίουδήποτε ἀρχίσωμεν, φύσιομεν εἰς τὸν ἔτερον, διότι αἴτιον ἐνταῦθα δηλοῖ οὐ μόνον ἐνέργειαν, ἀλλὰ καὶ ίδεαν, καὶ ἡ ίδεα αὗτη εἶναι τὸ τέλος, καὶ τὸ τέλος πάλιν διὰ τῆς ἐν αὐτῷ ίδεας ἀνάγει ἥμας εἰς τὴν ἐνέργειαν καὶ ίδεαν τοῦ αἴτιου· διὰ τοῦτο δὲ Σωκράτης ἐκ τοῦ τελικοῦ αἴτιου ἀνῆλθεν εἰς τὴν μεταφυσικὴν ἔννοιαν τοῦ ποιητικοῦ, ὡς δὲ Κάντιος ἐκ τῆς ἔννοιας τοῦ καθήκοντος ἐξῆγαγε τὰς ἐνγοίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἡμετέρας ἀθανασίας, καὶ δὲ Λεβινίτιος τὰ δύο ταῦτα λογικὰ στοιχεῖα, τὸ τέλος καὶ τὸ αἴτιον, ἀνήγαγεν εἰς δν, τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀποχρῶντος λέγον. Τὸ καθ' ἥμας νομίζομεν δτὶ οἱ δύο οὖτοι δροι δὲν ταυτίζονται, διν καὶ ἀδιαρρήκτως συνδίονται καὶ ἀκριβῶς ἀντιστοιχοῦνται πρὸς ἀλλήλους καὶ οἵ ἀλλήλων ἔξαγονται. Ἀλλ' οὐα-

δέν, ὑπάρχη ταυτότης, πούλι τις σγέσις ὑπάρχει μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀρχῶν; εἶναι ἡδὲ λεῖψις θμοῖς καὶ ἀνεξάρτητοι ἄλληλων, ἢ καὶ ἐνταῦθι διακρίνομεν ἵεραρχικήν τινα τάξιν, καθο? Τινα ή μία ὑπόκειται εἰς τὴν ἄλλην; Ἡ τάξις αὕτη εἶναι αὐτόδηλος. Εὖν δὲν ὑπάρχῃ ποιητικὸν αἴτιον, οὐδὲ τελικὸν ὑπάρχει, καὶ δυνατὸν μὲν νὰ ὑποθέσωμεν ποιητικὸν αἴτιον ἀργὸν καὶ ἀπράκτον, ἀδύνατον δὲ νὰ ὑποθέσωμεν τέλος αὐτοποίητον καὶ αὐθίπαρκτον. Λρα καὶ ἐνταῦθι καταφαίνεται πρῶτον πάντοτε τὸ λογικὸν εποιεῖσθαι τοῦ αἴτιου.

Ἀπομένει ἡ ἀρχὴ τῆς ταυτότητος ἢ τῆς ἀντιφάσεως, θν πρώτην καὶ ἔμφυτον δριμολογοῦσι καὶ τινες τῶν μὴ ἀποδεχαμένων τὰς ἄλλας, καὶ ὡς λογικὴν ἀνάγκην διαγνωρίζουσι καὶ ἐκ τῶν θετικολόγων οἱ φρονιμώτεροι. Τόσῳ δὲ καταφανὴς καὶ ἴσχυρὰ εἶναι ἡ ἀνάγκη αὕτη, ώστε εὐκόλως διακρίνεται ἡ ἀρχὴ τῆς ταύτοτητος ἐν οἰωδήποτε συλλογισμῷ ἢ ἐκπεριφρασμένη ἢ ὑπονοουμένη, καὶ αὐτὴν θέτομεν ὡς βάσιν καὶ τῶν ἀπλουστέρων βεβοιώσεων, διότι εὐ πάσῃ ὑποτίθεται, διτι πᾶν δ, τι εἶναι, εἶναι, καὶ δὲν δύνεται ἐν ταύτῳ καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ νὰ ἔγειται καὶ νὰ μὴ ἔγειται οἱ δὲ σκεπτικοὶ οἱ πάσχν βεβαιότητες προσπαθοῦντες ν' ἀναίρεσωσιν, εἰς τὸν ἀκατάβλητον τοῦτον εκόπελον προσάρτητους ἐπὶ τέλους, καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἀναγκάζονται καὶ οὗτοι νὰ στηριγμθῶσι κατασκευάζοντες τὰ καταστρεπτικὰ ἐπιχειρήματά των, διότι πᾶς συλλογισμὸς ἀνευ τῆς δρογῆς ταύτης εἶναι ἀδύνατος. Δὲν εἶναι λοιπόν παράδοξον δὲν ὑπὲρ πάσις τὰς ἄλλας εἶναι αὕτη γενικῶς παραδεδεγμένη, διότι πρὸς τοὺς διλλοις ἔγκειται ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ λόγου καὶ τῶν πραγμάτων, ἵν φαίνεται ἀλλαγὴ εἶναι μεταφυσικῶτεραι καὶ ἔνθεν μὲν, φέρουσιν ἥμας διὰ τῆς ζητήσεως τῶν πρώτων αἴτιων. ὑπεράνω, ἔνθεν δὲ, διὰ τῆς τῶν ἀνωτάτων τελῶν, ἐπέκεινα τοῦ κόσμου, καὶ καθὼς μεταξὺ αἴτιου καὶ τέλους μέσον εἶναι τὸ διη συνάπτον ἀμφότερα διὰ τῆς ὑπάρξεως καὶ ἐνεργείας.

αὐτοῦ, περιμοίως μεταξὺ τῶν δύο Ἑλλών ἀρχῶν μέση φαίνεται ἢ περὶ τῆς ὁ λόγος συνδέουσα αὐτὰς πρὸς ἄλληλας. Άλλ' εἶναι ἄρα διὰ τοῦτο μητέρα αὐτῶν; ἢ πρὸς τὰς ἄλλας δύο σχέσις αὐτῆς ποίεις φύσεως εἶναι; διότι δὲ αὐτῆς συνδέονται, ἄρα ἐξαρτῶνται ἐξ αὐτῆς, ἢ αὕτη ἐξαρτᾶται ἐξ ἑκείνων; Καθ' ᾧ μᾶς τὸ διάτερον ἀληθίνει καὶ οὐχὶ τὸ πρῶτον. Εἰὰν παντὸς ὄντος αἴτιον καὶ τέλος ὑπάρχει, ἔπειται δὴ τὸ ποιεῖται τὸ ὅν πρὸς τὸ τέλος προσδιώρισται καὶ τὴν φύσιν αὐτοῦ, οἷαν ἀπήντει τὸ τέλος τοῦτο, καὶ οὐκ εἶναι, καὶ ἄλλως δὲν δύναται νὰ ἔναι, διὸτι ἄλλως τὸ τέλος αὐτοῦ δὲν ἐκπληροῦνται. Εὐλόγως δὲ στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης πᾶσα λογικὴ ἔργασία καὶ πᾶσαι ἀπόδειξις, διότι ἡ ἀρχὴ αὕτη ἔχει ὑπὲρ αὐτῆς τὴν ἔγγύτατην τοῦ αἰνιατάτου στοιχείου τοῦ λόγου, αὐτοῦ τοῦ πρώτου αἴτιου, ἐξ οὗ τὰ ἄλλα, καὶ δύσοι δὲν περιεργάζονται ν' ἀνεύρωσε τὸ πόθεν καὶ τὸ πρὸς τὸ, καὶ εὐχαριστοῦνται εἰς τὸ πῶς, δύνανται δύσον δεδοται αὐτοῖς νὰ ἐξακριβώσωσι διὸ αὐτῆς τὴν φύσιν τῶν δυτῶν, οὐχὶ δὲ σπανίως ἡ ἐξακριβώσις αὕτη ἀποκαλύπτει τὸ αἴτιον καὶ τὸ τέλος, καὶ οἱ συνεπέστεροι εἶναι αὕτω καὶ εἰ ἐλλογώτεροι. Οἱ Ἀριστοτέλης δὲ κατασκευάσας διὰ τῆς ἀρχῆς τῆς ταυτότητος δλην τὴν λογικὴν, ὅτε συνεπλήρωσε τὸ ἀθάνατον τοῦτο οἰκοδόμημα, διπάρ σῶν διηλθε διὰ πάντων τῶν αἰώνων μέχρις τῆς ἡμέρας, καὶ τοὺς ἀμεταβλήτους αὐτοῦ τύπους παρέσχεν εἰς τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν, καὶ ἀντέστη εἰς τὴν καταστρεπτικὴν πνοὴν τοῦ ακεπτισμοῦ, καὶ ἐπέζησεν εἰς τὰς πρὸς ἄλλοισιν αὐτοῦ τοιμηρὰς ἐπιθέσεις τῶν κακῶν ἡμᾶς πανθεῖστῶν, δὲ Ἀριστοτέλης ἀφ' οὗ κατέβαλε διὰ παντὸς τὰς βάσεις τῆς ἐπιστήμης τῆς φύσεως, καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὰ ὅψη τῆς μεταφυσικῆς, τὸ τελεκάλητον αἴτιον, ἥτοι τὸ ὄντον ἀγαθόν, ἐθεώρησεν ως μόνον δυνάμενον νὰ ἐξηγήσῃ διὰ τοὺς ἀνικήτου Ἐλέξεως τὴν πρὸς αὐτὸν πρόδοσον τοῦ κόσμου, ἐν ὃ δὲ Σωκράτης ἀπὸ τῆς ἐννοίας τοῦ τέλους, ἥτοι τοῦ ἀγαθοῦ, εἶχε κατέλθει εἰς τὴν διὰ τῆς λογικῆς καὶ τῆς εἰκῆς κατατάξεως; ἐξ οὗ

γησιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς φύσεως, μεταξὺ δὲ αὐτῶν δὲ και-
μόνιος Πλάτων ἐν τῇ ίδεᾳ τοῦ θέρου ἀγαθοῦ, ὃτοι τοῦ ὑψίστου
τέλους, συνήνωσε πάντας τὰς ἄλλας, καὶ τὴν ταυτότητας ὡς συ-
νέπειαν τῆς αἰτιότητος καὶ τῆς τελεότητος ἀνεγνώρισε τόσον
εἶναι ἀληθίας δῆλον αἴ τρεις αὗται ἀρχαὶ εἶναι ἀδιαχώριστοι, καὶ
μίαν ἀποτελοῦσιν ἐνότητα, ἢς καρυφὴ εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ αἰτίου.

Δυνάμεων λοιπὸν ἐκ πάντων τούτων νὰ συμπεράνωμεν, διτ
πάντα τὰ στοιχεῖα τοῦ λόγου ἀνάγονται ἐπὶ τέλους εἰς τὴν
ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος, καὶ δῆλον τὸ αἴτιον θέτον τὸ τέλος, θέτει
διὸ καὶ τὸ τοῦτο ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ τὴν ίδεαν ἔκαστης ὑποστά-
σεως ταυτότητος καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς μορφὴν, καὶ τοιούτῳ τρόπῳ δ
λόγος τοῦ ἀνθρώπου νοεῖ τὸν λόγον τοῦ κόσμου καὶ, ὃς προσθέ-
σσειν, ἀνέρχεται εἰς τὸν θεῖον λόγον. Διότι τὸ αἴτιον ἡ δὲν εἶναι
αἴτιον ἡ εἶναι ἀπειρον. Αἴτια ποικίλα υπάρχουσι καὶ ἐντὸς καὶ
ἐκτὸς ἡμῖν, ἀλλ᾽ οὐδὲν τούτων ἰκανοποιεῖ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ
λόγου, καὶ δύναται ναὶ μὲν ὁ ἀνθρώπος νῦν ἀπαρναθῆ τὸ μονοχε-
κὸν τοῦτο μεγαλεῖον τῆς φύσεώς του, καὶ διὸ ἔκουσίου περιορι-
σμοῦ νὰ παραμείνῃ εἰς τὴν ταπεινὴν χώραν τῶν κατωτέρων αἰτίων,
καὶ νὰ εὑγχριστηθῇ εἰς τὸ πᾶς μὴ τολμῶν νὰ ἔξιχνιάσῃ τὸ πό-
θεν καὶ τὸ διατί, ἀλλ᾽ ἀμφὶ συναισθανθῆ δλην τὴν Ισχὺν τῆς
διανοίας, σύμμετρον πρὸς τὴν ἔφεσιν τῆς καρδίας αὐτοῦ, ἀδύ-
νατον νὰ μὴ προσῆῃ ἀπὸ αἰτίου εἰς αἴτιον, καὶ διερχόμενος τὰ
ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον γενικὰ καὶ γόνιμα νὰ μὴ φθάσῃ εἰς τὸ
καθολικὸν καὶ ἀναγκαῖον καὶ ἀπειρον καὶ παντοδύναμον, ἐν φῷ
μόνῳ ἐπενυκταύεται. "Ο περιορισμὸς, δην αὐθαιρέτως ἐπιβάλλουσιν
ἔλιγοι φιλόσοφοι, εἶναι ἔξαίρεσις" ἡ ἀνθρωπότης οὐδέποτε ἡνέχθη
αὐτόν* ἐὰν τὸν ἡνέχετο θὰ κατήρχετο βαθμηδόν εἰς τὴν κατω-
τέραν πάξιν τὸν ζῶων, διότι οὕτε τὸ πᾶς νοεῖται ἐντελῶς ἕνευ-
τοῦ πόθεν καὶ τοῦ διατί, καὶ θὰ ἥκολοθει ἀλόγως τὸ ἔνστιγ-
μα ὑπακούουσα εἰς τὴν ἀναγκαῖαν διαδοχὴν τῶν φυινομένων
χωρὶς νὰ καταλάβῃ οὕτε τὴν λογικήν φύσιν τῆς διαδοχῆς ταύτης,

οὗτε τοὺς ἐν αὐτῇ συφωτάτους; συνδυασμούς, οὗτε τὴν θείαν αὐτῇς
ἀρχήν, οὔτε τὸν ἀληθικόν αὐτῇς προσορισμόν. Μὲν τούτων φαίνεται
πόσον ἀπατῶνται; οἱ θεωροῦντες τὴν φιλοσοφίαν ὡς πολεμίαν πρὸς
τὴν θρησκείαν καὶ ἀντιτάσσοντες τὸν λόγον εἰς τὴν πίστιν, ἐνῷ
ἀπ' ἵναντίας ὁ λόγος ἀνυψώθη ἡμῖν; ἐξ ἀνάγκης πρὸς τὸ ἀπειρον,
καθ' ὃσον τὸ κύριον αὐτοῦ στοιχεῖον οὐδὲν ἔτερον εἶναι ή ή ἔννοια
καὶ ή ἀπόδειξις τοῦ Θεοῦ. ἀκριβῶς ἐπιστημονικὴ ἀληθεία τοις πόλεσι
εἶναι δέ τοι ὁ Θεός ἀποκαλύπτεται εἰς τὸν ἀνθρωπὸν διὰ τοῦ λό-
γου, καὶ ἀναρθρίμητοι εἶναι τῆς ἀληθείας ταύτης αἱ συνέπειαι,
ῶν περιοριζόμενα νὰ ἐκθίσωμεν ἵνταῦθα τὰς απουσίαιοτέρας.

Γ'.

Ἐὰν ὁ λόγος ἀποκαλύπτει πρὸ πάντων τὸν Θεόν, ἐπειδὴ δὲ
δὲ Ἑλλογος νοῦς εἶναι δι' αὐτὸν τοῦτο καὶ ἐνθεός, καὶ διὰ δὲ Ἑλλο-
γώτερος εἶναι καὶ δὲ θεοσεβέστερος. Ὁρθῶς δέρχεται ἐξερίθη, διὰ ἀν-
θρωπὸς ἄθεος, δλως ἄθεος; θὲν ὑπάρχει καὶ ἐὰν ὑποβάλλωμεν εἰς
ψυχολογικὴν ἀνάλυσιν τὰ λαγυρὰ λεγόμενα πνεύματα, οἷα κα-
ταφαίνονται ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν, θέλομεν πολλαχοῦ ἀνακ-
λύψει τὰς Ἑλλείψεις καὶ τὰ τρωτὰ σκηνεῖα τῆς διανοίας των, θέ-
λομεν πεισθῆ διὰ παρείδον ή μίαν ιδέαν, η μίαν ἀρχὴν τοῦ λό-
γου, η τὸν σύνδεσμον τὸν συνάπτοντα τὰ λογικὰ στοιχεῖα πρὸς
ἄλληλα, η τὴν ἐκτασιν, η τὸ βάθος, η τὴν γονιμότητα αὐτῶν,
διυπόδηλως δὲ θέλομεν εἶπει διὰ ὑπάρχει ἐν αὐτοῖς η ἀκεραιότης
τοῦ λόγου προτιμότερον δὲ νὰ ὑπάρχῃ η ἀκεραιότης αὕτη ἐν
τῇ ἀρμονίᾳ αὐτῇς, έστω καὶ μὴ ἀρκούντως ἀνεπτυγμένη η ἐ-
ξησκημένη, η νὰ ἐξέχῃ ἐν στοιχεῖον ὑπὲρ τὰ ἄλλα καὶ ἐπὶ βλάση
αὐτῶν. Κατὰ τὴν πρώτην περίπτωσιν ἔχομεν τὸν κοινὸν λεγό-
μενον νοῦν καὶ τὸν ὄρθον λόγον, κατὰ τὴν δευτέραν δυνατὸν μὲν
νὰ διακρίνεται κατά τι η διάνοια, ἀδύνατον δὲ νὰ ὑπάρχῃ μεγα-
λόνοια, διότι αὕτη ὑφίσταται εἰς τὴν ἀνωτάτην φύσιν καὶ πλη-
ρεστάτην ἀρμονίαν δηλών δύσθ τῶν γοητικῶν δυνάμεων. Νηδὸ τὸ

κράτος τοῦ λόγου. Διὸ τοῦτο δρθῶς ἐπίστης ἐξῆθη ὅπὸ τοῦ Βάκχωνος; ὅτι ἔλαν ἡ ἐπιπόλαιος ἐπιστήμη ἀπομακρύνει τὴς πίστεως, ἡ βαθεῖα ἐπιστήμη ἐπαναφέρει εἰς αὐτὴν, καὶ πολὺ πρὸ αὐτοῦ ὁ Χριστούμος εἶπεν, ἡ ἐπίτασις τῆς σοφίας ἐπετασίης ποιεῖ εὐλαβείας (Περὶ ἀκαταλ. λογ. δ').) Καὶ τῷ δυτὶ πᾶσαι αἱ δόδοι τῆς γνώσεως φέρουσιν εἰς τὸ ἀπειρον. Οὗτονδέποτε δρχίσωμεν, εἴτε ἐξ ἡμῶν αὐτῶν, εἴτε ἐκ τοῦ κόσμου, ἐκ τοῦ ἐλαχίστου φαινομένου τοῦ ἀνθρώπου ἡ τῆς φύσεως, καὶ εἴτε μελετήσωμεν ἓνα κόκκον ἄμμου, εἴτε ἀνατείνωμεν τὴν διάνοιαν εἰς τὸ ἄφετον μεγαλεῖον τοῦ στερεώματος, πανταχοῦ εὑρίσκομεν τὸ ἀπειρον, πανταχόθεν φθάνομεν εἰς αὐτό. Ἐντὸς ἡμῶν ἔχομεν τὴν ὑποστατικὴν δύναμιν τῆς ψυχῆς, καὶ ἐν αὐτῇ τὴν αἰτιότητα, καὶ ἐν ταύτῃ τὸ πρῶτον αἴτιον, τὸ ἐξ ἀνάγκης ἀπειρον· καὶ αὐτὸς τὸ αἰτιόματα τείνει διὰ τοῦ ἔριστος εἰς τὸ ἀπειρον, ὡς τείνει ἡ νόησις διὰ τοῦ λόγου· συλλαμβάνομεν τὸ ἀπειρον κατὰ τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν διάρκειαν, διεργάζομεν τὸ ἀπειρον κατὰ τὴν δύναμιν, ἀχώριστον τοῦ ἀπειρον κατὰ τὴν νόησιν καὶ τὴν ἀγαθότητα. Καὶ εἰς τὰς τρεῖς ταύτας ὑποστάσεις ἀναγνωρίζομεν τὴν μίαν καὶ ἀδικίζετον φύσιν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἐκ τούτου ἐπεταί, ὅτι πᾶσα πρόσθιος τῆς γνώσεως εἶναι πρόσθιος πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἀληθῆς ἐπιστημονικὴ εἶναι ἡ ῥῆσις χριστικοῦ φιλοσόφου τῶν ἡμερῶν μας, τοῦ P. Grotius, ὅτι ἡ νόησις εἶναι δέκτης, διέτει ζητοῦντες τὴν γνῶσιν ἐπικαλούμενοι τὸ φῶς τῆς ἀληθείας; Ήνα δηλώσῃ ἡμῖν τὰ ἀδηλατὰ καὶ τὰ κρύφια τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ.

Τὴν δὲ ἀρμονίαν τοῦ λόγου καὶ τῆς πίστεως δηλοῖ καὶ αὐτὴ ἡ φύσις τοῦ λόγου, διότι οὐσιαδῶς καὶ ὁ λόγος εἶναι πίστις· ἡ δὲ θρησκευτικὴ εἶναι ἀνώτερος βαθμὸς τῆς λογικῆς θίστεως. Καὶ τῷ δυτὶ χαρακτήρι τῶν ἀρχῶν τοῦ λόγου εἶναι, ὅτι δὲν ἐπιδέχονται ἀπόδειξιν, καὶ οὐδὲν ἡ πρώτη, ἐξ ἣς αἱ ἄλλαι, καὶ δὲν ἐπιδέχονται ἀπόδειξιν, διότι εἶναι ἀφ' ἐκυρεῖς καὶ πρώτη ἀρχὴ πάσης ἀποδείξεως. Ναὶ μὲν ἀνεγνωρίσαμεν μεταξὺ τῶν

στοιχείων τοῦ λόγου ιεραρχίκην καὶ τάξιν ἐξαρτήσεως, ἀλλ' ἐν πᾶσιν ἀπὸ τοῦ κατωτάτου μέχρι τοῦ ἀνωτάτου ὁ αὐτὸς διαφαίνεται χαρακτὴρ ἵπει μελλον καὶ μελλον διαυγῆς. Τούτοις ἐν τῷ πόστασι, ἀλλὰ πῶς ἔξεμπομεν διτὶ πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἐν οἰφδήποτε ὅντι; τὴν ὑπόστασιν δὲν βλέπομεν, ἀλλὰ πιστεύομεν¹ τὴν ταυτότητα ἐκίστης δὲν βλέπομεν, ἀλλὰ τὴν πιστεύομεν² πιστεύομεν εἰς τὸ τέλος καὶ διοὺ δὲν τὸ βλέπομεν, καὶ πιστεύομεν εἰς τὸ πρώτον αἴτιον, εἰς δὲ ἀνερχόμεθα ἐκ τῶν ἄλλων, ἃν καὶ δὲν τὸ βλίπομεν ἅρα καὶ ἐντκῦθα ἡ πίστις εἶναι πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομέτων. Καὶ οὐ μόνον εἰς τὸ βάθος τοῦ λόγου ὑπάρχει πίστις (θ), ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκ τοῦ λόγου ἐπιστήμη περιέχει κατὰ μυρίας περιπτώσεις τὸ στοιχεῖον τοῦτο, καθ' ὃσον δυνάμεις αὐτῆς πιστεύομεν πράγματα οὐ βλεπόμενα, διότι εἶναι ἀδρεκτα καὶ τοις παρόντας, ἡ φαίνονται ἄλλως ἢ ὡς εἶναι, ἡ εἶναι παρελθόντα ἢ μέλλοντα³ ἐάν δὲ ζητήσωμεν πόσα εἶναι τὰ ἀμετόου καὶ ἐνεστώσης ἀντιληφεις; γινωσκόμενα, θέλομεν ίδει διτὶ εἶναι ὀλίγιστα, καὶ διτὶ τὰ πλεῖστα τῶν ὅσα ἀποδεχόμεθα μένει δισταγμοῦς καὶ ἀντιφρήσεως δὲν δυνάμεθα οὔτε ν' ἀποδείξωμεν, οὔτε νὰ ἐπαληθεύσωμεν, καὶ διτὶ στηρίζονται εἰς τινὰ λογικὴν πίστιν. Ή πίστις, ἥτις εἰσέρχεται πανταχόθεν εἰς τὸ πνεῦμα, περιπτύσσει τῷμας ἀπὸ τῆς πρώτης ἥλικίας μέχρι θανάτου⁴ πιστεύομεν εἰς τὸν λόγον τῶν γονέων, τῶν διδασκάλων, εἰς τὰς ὑποσχέσεις, εἰς τὰς μαρτυρίας, πιστεύομεν εἰς τὴν εἰδικότητα τῶν ἐπιστημόνων, εἰς τὰ ἔργα τῆς ἐπιστήμης, διαπλέομεν τὰς θελάσσας, εἰσδύομεν εἰς τὰ καταχθόνια ἐπαναπαυόμενοι εἰς τὰς γνώσεις τῶν ἄλλων, μπορεῖται διαπλάνησις εἰς μυρίας βασάνους προσδοκῶντες παρὰ τῶν ἀνθρώπων τῆς τέχνης τὴν Θεραπείαν τῶν διενῶν μας, ἐργαζόμεθα, ἐμπορευόμεθα, κερδοσκοποῦμεν ἵπει τῇ προσδοκίᾳ ὠφελεῖας, ἡς ἀλληγορίας ἀπόδειξιν δὲν ἔχομεν παρὰ τὴν λογικὴν πίστιν. Καὶ ἐάν δρευνήσωμεν προσεκτικῶς καὶ αὐτῆν τὴν φύσιν τῶν ἀρετῶν θέλομεν ίδει διτὶ αἱ πλεῖσται ἐκπηγάζου-

σιν ἐκ τῆς πίστεως, καὶ οὐδενὸς διὸ αὐτῶν θυσιάζομεν τὸ παρόν πιστεύοντες εἰς τὸ μέλλον. Άρτα ἡ πίστις καὶ ὁ λόγος δὲν εἶναι δύο στοιχεῖα φυτίθετα ώς φρονοῦσι τινές. Οἱ Πατσγάλλη λέγει δὲ τὸ τελευταῖον διάβημα τοῦ λόγου εἶναι ἡ πίστις, ἀλλ' ἀληθήστερον εἶναι, διὸ δὲ λόγος δρχεται ἀπὸ τῆς πίστεως καὶ τελευτᾷ εἰς τὴν πίστιν. Οἱ δὲ ἀνώτατος βαθὺδες τῆς λογικῆς πίστεως εἶναι ὁ πρώτος τῆς Θρησκευτικῆς. Βάσις τῆς Θρησκείας εἶναι ἡ εἰς Θεὸν πίστις, καὶ αὕτη, ως εἰδομεν, οὐδὲν ἔτερον εἶναι ἢ αὐτὸν τὸ ἀνώτατον στοιχεῖον τοῦ λόγου. Πολλαὶ ἐπενοθήσουσαι φιλοσοφίαι καὶ ἀποδεξίαις τῆς ὑπάρχειας καὶ φύσεως τοῦ Θεοῦ, ἐκ τῆς τάξιος τοῦ κόσμου, ἐκ τῆς γῆς τάξεως, ἐκ τῆς ἐν ἡμῖν ἐννοίας τοῦ ἀπείρου, ἐκ τοῦ τελεικοῦ αἰτίου, ἐκ τοῦ ποιητικοῦ, ἀλλὰ πᾶσαι εἰκόνως ἀνάγονται εἰς μίαν καὶ μόνην, οἵτις εἶναι ἐπαρκὴς καὶ πασῶν ἴσχυροτέρα, διότι ταυτίζεται μὲν αὐτὴν τὴν λογικὴν ὑπαρξίαν τοῦτον. Άμα ὑπάρχομεν, ἔχομεν συνείδησιν τῆς Ἑλλάδης τοῦτον φύσεως, ἔχομεν τουτέστι συνείδησιν τῶν ἐν ἡμῖν λογικῶν στοιχείων, καὶ ταῦτα ἀνάγονται εἰς ἓν καὶ μόνον, τὸ αἷτον πρώτον καὶ ἀπείρον. Ή καθαρὰ συνείδησις καὶ βαθεῖα ἀνάλυσις τοῦ στοιχείου τούτου εἶναι, ως εἴπομεν, ὁ ὑψηστος βαθὺδες τῆς λογικότητος, καὶ ἐν ταύτῳ ἡ πρώτη βαθὺτες τῆς Θρησκευτικῆς πίστεως. Όσῳ δὲ ἀναβίνομεν τὰς ἄλλας βαθυτάξις, τόσῳ καθαρώτερον ἐνορῶμεν τὸ φῶς τὸ ἀνατέλλον ἐν τῷ οὐρανῷ τῆς Θρησκείας τὸ φῶς τὸ ἀνέσπερον, διὸ οὖν ἀποκαλύπτεται ἡ θεῖα φύσις· ἣ δὲ ἐν τῇ ἴστορίᾳ θεῖα ἀποκάλυψις, τὸ μέγιστον τῶν ἴστορικῶν γεγονότων, καὶ διὰ τὴν φύσιν αὐτοῦ, καὶ διὸ θηταὶ ἐπιβίβονται ἐπὶ παντὸς στοιχείου τῆς ἀνθρωπίνης συμβιώσεως ἀπὸ τῆς πρώτης ἐποχῆς τῆς ἴστορίας μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, τὸ διποίον μαρτυρεῖ διηγεῖταις παράδοσις, καὶ διὸ ἀνθρωπίνων μέσων καὶ ἐπιχειρημάτων εἰς μάτην προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσῃ δ ἀθεος λόγος, ἣ ἐν τῇ ἴστορίᾳ θεῖα ἀποκάλυψις, ἀν καὶ ὑπὲρ λόγου, διὲν εἶναι παρὰ λόγον, ἀπ' ἐνοντίας συρπληροῖ αὐτὸν, καὶ συγχρ-

ψει μεθ' έσυτης μέχρι ταῦθαντάτου σημείου εἰς ὃ δύναται οὐκ
φθάσῃ. Διότι δὲ αὐθιρωπινοῦ λόγος, οὐ καὶ φύσει καὶ τοῦ αὐτοῦ
νοοῦ τὸν Θεῖον, δὲν ξέσοδται πρὸς αὐτόν· οὐδὲν πεπερασμένον ἐ-
ξισοῦται πρὸς τὸ μετεύρων οὔτεν ἐν τῷ μετεύρων οὐπάρχουσι μη-
στήρια νοητά, ἀλλ' ἀκατάληπτα· ἔτερον ή γνόησις καὶ ἔτερον ή
κατάληψις, καὶ ἀκριβῶς; εἰπεῖν, οὐδὲν ἐντελῶς; καταλαμβάνομεν·
ή δὲ λαμπροτέρα μέποδειξις τῆς χριστιανικῆς πίστεως εἶναι οὐ-
χὶ ή ἐπιστημονικὴ αὐτῆς μέποδειξις, διότι τοῦτο εἶναι ἀδύνα-
τον, οὐ μόνον ἐπὶ θρησκευτικῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ αὐτῶν τῶν ἐν
ἥμιν λογικῶν στοιχείων, ὡς εἰδομένη, ἀλλ' ή μέποδειξις διὰ αἱ διὰ
τοῦ χριστιανισμοῦ μέποκεκαλυμμέναις ἀληθείαις οὐ μόνον δὲν αν-
τιμέχονται πρὸς τὰς ἐπιστημονικὰς καὶ πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ
λόγου, ἀλλ' ἀπενκυντίας συνάθουσι πρὸς αὐτὰς καὶ συμπληροῦσι
καὶ ἐπισφραγίζουσιν αὐτὰς διὰ τοῦ κύρους αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ· πᾶς
οὖτε ἐκ τῆς ἀληθείας ἀκούει μου τῆς φωνῆς (Ιωάν. III. 38).
Η εἰς τὸν Θεὸν πίστις δὲν ἐλαττοῦται λοιπὸν διὰ τῆς ἀνα-
γωγῆς τῶν στοιχείων τοῦ λόγου εἰς ἓν, ἀλλὰ στηρίζεται ἀ-
κράδαντος εἰς αὐτὰ τὰ ὅψη τῆς διανοίας.

Ποίκιλλας δέ ή ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης ἐπιβροή τῆς αναγωγῆς ταῦτη;
Ἐὰν ή θρησκεία δι' αὐτῆς στηρίζεται εἰς τὰ ὅψη τῆς διανοίας,
ἐκεῖθεν κατέρχεται καὶ ή ἐπιστήμην καθιστώτερα, συνεπεστέρα
πρὸς ἑαυτὴν, βεβαιωτέρα καὶ ἐπιδεκτικὴ μεγίστης ἐνότητος.
Ἐὰν τὴν ἐνότητα τῆς ἐπιστήμης εὑρωμεν ἐν τῇ Ἑλλαδίᾳ ἐν-
νοίᾳ τοῦ δυτικοῦ, ἐν τῷ συνόλῳ δηλαδὴ τῶν στοιχείων, εἰς δὲ ἀ-
ποσυντίθεται κατερχόμενος ἐν ἥμιν ὁ λόγος, ἕτι μάλλον θέλω-
μεν εὑρει αὐτὴν ἐν τῷ ὅψιστῳ στοιχείῳ, ἐν δο, ὡς ἐν την ἀψίδι,
πάντα τὰ ἄλλα συνάπτονται ἐνσχυρόμενα ἀριστεράς καὶ στε-
ρεούμενα ἐν τῷ θόλῳ τῆς διανοίας.

Βεβαιώς μεγίστη ἐγγύησις τῆς ἀληθείας καὶ βεβαιότητος τῆς
ἐπιστήμης θὰ ἔτο, ἐὰν ἀπεδεικνύετο ὅτι στηρίζεται ἐπὶ τῆς
ἐννοίας καὶ ὑπάρχειας τοῦ Θεοῦ, καὶ τοιούτῳ τρόπῳ ταυτίζεται;

μετά τινος θελας ἀποκαλύψεως. — Βεβαιωτέρα πασῶν τῶν ἐπιστημῶν εἶναι ἡ μαθηματική, καὶ αὕτη φαίνεται δῆλη ἔξερχομένη ἐκ τοῦ ἀπείρου καὶ μνητείνουσα πρὸς τὸ ἀπειρον. Τὸ ἀντικείμενον αὐτῇ, τὴν ἔννοιαν τοῦ διακεκριμένου καὶ τοῦ συνιγόνος πασσοῦ, λαμβάνει ἐξ τῆς ἐν ἡμῖν ὑποστατικῆς ἐνότητος καὶ ἐκ τοῦ τόπου καὶ ἐκ μὲν τῆς ἐνότητος ἔξαγει τὴν μονάδα, οἵτις διὰ μὲν τῶν ἀλατμάτων διακείται καὶ ὑποδιαιρεῖται ἐπ' ἀπειρον, διὰ δὲ τῶν προσθέτεων καὶ πολλαπλασιασμῶν αὐξάνει ἐπ' ἵσης ἐπ' ἀπειρον· ἐκ δὲ τοῦ ἀπείρου τόπου ἔξαγει μυρία διγράμματα, καὶ ἐν αὐτῷ ἐπινοεῖ μυρίους συνδυασμούς, ὃν πρώτη ἀρχὴ εἶναι τὸ σημεῖον, οὗ μέρος αὐθέτη, ἀντίστοιχον πρὸς τὴν μονάδα, ἐξ οὗ ἡ γραμμὴ, ἐξ οὗ αἱ ἐπιφάνειαι καὶ τὸ στερεόν, ὥστε κοινὴ ἀρχὴ ἀμφοτέρων τῶν ἀντικειμένων τούτων εἶναι ἡ ἐν τῷ ἀπείρῳ τέπειρη ἐνότης τῇ; ὑποστάσεως, διὸν καὶ αὐτὸς τὸ ἀπειρον ὑποβάλλει ἡ μαθηματικὴ εἰς τοὺς ὑπολογισμούς της. Κατὰ πᾶσαν δὲ ἐργασίαν αὐτῆς προβαίνει δι' αὐτηροτάτης λογικῆς ἔξαγωγῆς στηρίζομένη ἐπὶ τῆς ἀργῆς τῆς ταυτότητος, καὶ τὴν ἀπόλυτον βεβαιότητα τῆς ἀργῆς ταύτης διγγυῶνται, μὲν εἰδομεν, αἱ ἄλλαι δέος, ἡ τοῦ τελείου καὶ ἡ τοῦ ποιητικοῦ καὶ ἀπείρου αἰτίου εἰς τὴν ἐκείνην ἀνάγεται. Ορμάται λοιπὸν ἐκ τοῦ ἀπείρου ἡ πρώτη αὕτη τῶν ἐπιστημῶν, διὰ τε τὴν σαρῆναικαν καὶ τὴν ἀκρίβειαν καὶ τὴν βεβαιότητα, καὶ προβαίνει δι' αὐτοῦ, καὶ πρὸς αὐτὸς τείνει, καὶ διὰ τοῦτο δὲ Θεὸς ὀνομάσθη μέγις γεωμετρης πάντα διατάξας ἐν μέτρῳ καὶ βούθρῳ καὶ ἀρμονίᾳ, καὶ διὰ αἰώνιου ὑποστήριγμα εἰς τοὺς νόμους τῆς φύσεως ὑποθέτεις τοὺς μαθηματικούς καὶ γεωμετρικούς νόμους. Οἱ νόμοι οὖτοι ἀποτελοῦνται τὴν μεταφυσικὴν τῶν νόμων τῆς φύσεως, καὶ δύνανται γὰρ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀπόδειξις τῆς δυνατότητος γενικωτέρας μεταφυσικῆς θεωρίας. Οἱ νόμοι οὖτοι ευμβάλλουσι τὰ μέγιστα εἰς τὴν μόρφωσιν καὶ πρόσθιον τῆς ἐπιστήμης τοῦ παντός. Οὐδεὶς ηρίθμητος τοὺς μετέρας τοῦ στρατηγοῦ